

ადამიანურ კაპიტალში დაბანდებული ინვესტიციების ეკონომიკური ეფექტიანობა

ნაზი ჭიკაიძე
სტუდ-ს პროფესორი

სალომე ოღაძე
თსსუ-ს მაგისტრი

რეზიუმე

XXI საუკუნის დასაწყისში ადამიანური კაპიტალის როლი და მნიშვნელობა მკვეთრად გაიზარდა. აღსანიშნავია, რომ ადამიანური კაპიტალის განვითარება დამოკიდებულია ისეთ ფუნდამენტურ ფაქტორებზე, როგორებიცაა: განათლების სისტემის განვითარება, ჯანდაცვის სისტემის განვითარება, მოსახლეობის შემოსავლების ზრდა, მიგრაციული პოლიტიკის ოპტიმიზაცია, სოციალური და ეკონომიკური ინფრასტრუქტურის განვითარება, სამეწარმეო და ინოვაციური ტექნოლოგიების განვითარება და სხვა. ინვესტირება ადამიანურ კაპიტალში გაცილებით ნაკლებ ხარჯებთან არის დაკავშირებული გრძელვადიან პერსპექტივაში. ადამიანური კაპიტალის განვითარების დაჩქარება კი მოითხოვს დამატებით რადიკალურ და ფუნდამენტურ რეფორმებს. ინვესტირება ადამიანებში, ხარისხიანი ჯანდაცვის, განათლების, სოციალური დაცვისა და დასაქმების გზით ავითარებს ადამიანურ კაპიტალს. ეს არის უკიდურესი სიღარიბის დაძლევის და ინკლუზიური საზოგადოების ჩამოყალიბების მთავარი გარანტი.

საკვანძო სიტყვები: ადამიანური კაპიტალი; ინვესტიციები; ჯანდაცვა; განათლება; ინკლუზიური ზრდა.

ECONOMIC OF INVESTMENTS IN HUMAN CAPITAL EFFICIENCY

Nazi Chikaidze
Professor at GTU

Salome Oghadze
Master of TSMU

RESUME

The role and importance of human capital increased dramatically in the XXI century. It should be noted that the development of human capital depends on such fundamental factors as: development of education, healthcare systems, increase of population incomes, optimization of migration policy, development of social and economic infrastructure, entrepreneurial and innovative technologies, etc. Investing in human capital is associated with much lower costs in the long run. Acceleration of the development of human capital even requires additional radical and fundamental reforms.

Investing in human capital, through quality healthcare, education, social protection and employment develops human capital. It is the main guarantor for overcoming extreme poverty problem and building an inclusive society.

Keywords: human capital; Investments; Healthcare; Education; Inclusive growth.

შესავალი

თანამედროვე გლობალურ და ინოვაციურ სამყაროში კონკურენტუნარიანი ეკონომიკის განვითარებისა და ეკონომიკური ზრდის მაღალი ტემპების მისაღწევად აუცილებელი ფაქტორია სამუშაო ძალის ეფექტიანი გამოყენება. ეს კი შეუძლებელია ადამიანური კაპიტალის, თანამედროვე განათლების სისტემის განვითარებისა და სრულყოფის გარეშე. ადამიანური კაპიტალი მოიცავს ადამიანის ფიზიკურ და ფსიქოლოგიურ ჯანმრთელობას, განათლებას, კვალიფიკაციას, უნარ-ჩვევებსა და გამოცდილებას, რასაც ადამიანი ცხოვრების მანძილზე იძენს. ადამიანური კაპიტალი, რომელიც სხვადასხვა ასპექტით შეიძლება გამოვლინდეს, წარმოადგენს წარმოების უმნიშვნელოვანეს რესურსს. მისი განვითარების მაღალ დონეს კი განათლების სფეროში განეული დანახარჯები განსაზღვრავს, რაც, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ადამიანურ კაპიტალში ინვესტირებას გულისხმობს.

ადამიანური კაპიტალის არსი, ბუნება იმაზე მიუთითებს, რომ უაღრესად მნიშვნელოვანია ინვესტიციები ადამიანური კაპიტალის სფეროში, რაც გარკვეული პერიოდის შემდეგ ხელსაყრელ გარემო პირობებში ინვესტორის მწარმოებლურობის ამაღლებას. ამჟამად სულ უფრო ცხადი ხდება, რომ არა მარტო ცალკეული ადამიანის, არამედ ამა თუ იმ ქვეყნის ბედი დამოკიდებულია მოსახლეობის განათლების დონეზე, ამიტომ სრულიად ბუნებრივია, რომ მრავალ ქვეყანაში ადამიანური კაპიტალის თეორიის წარმომადგენელთა მიერ განათლება განიხილება, როგორც ეკონომიკური ზრდისა და განვითარების გადამწყვეტი ფაქტორი, როგორც ეკონომიკური უთანაბრობის შემცირების ინსტრუმენტი და ამავე დროს უმუშევრობასთან ბრძოლის სამუალება.

ძირითადი ნაწილი

ადამიანური კაპიტალის ფორმირებაში მნიშვნელოვანია ინვესტიციები როგორც განათლებაში, ასევე ჯანმრთელობაში. ადამიანური კაპიტალის კონცეფციის მიხედვით, ეომელიც შეიმუშავეს ნობელის პრემიის ლაურიატებმა ტ.შულცმა, გ.ბეკერმა და მ.გროსმანმა, ადამიანის კეთილდღეობისათვის, ეკონომიკური ზრდისათვის საჭიროა განათლებული და ჯანმრთელი მოსახლეობა[1]. განათლებას და ჯანმრთელობას აქვს ინდივიდუალური და საზოგადოებრივი მნიშვნელობა, რადგან განათლებას და ჯანმრთელობას სარგებელი მოაქვს როგორც ადამიანისათვის, ასევე საზოგადოებისათვის, საერთოდ ქვეყნის კეთილდღეობისათვის. რაც უფრო განათლებული და ჯანმრთელია ადამიანი, მით უფრო იზრდება მისი პროდუქტიულობა, მით უფრო მზარდი და მდგრადია ეკონომიკა.[2]

თანამედროვე სამეცნიერო ლიტერატურაში ინვესტიციები ადამიანურ კაპიტალში განიხილება, როგორც მომუშავეთა უნარ-ჩვევებისა და კვალიფიკაციის ზრდის საფუძველზე მათი შრომის მწარმოებლურობის ამაღლებისაკენ მიმართულ ღონისძიებათა სისტემა. კერძოდ, დანახარჯები განათლების მიღებასა და კვალიფიკაციის ამაღლებაზე, ჯანმრთელობის დაცვაზე, სამუშაო ძალის მოხილურობის ზრდაზე. ადამიანური კაპიტალის მნიშვნელობიდან გამომდინარე, სპეციალისტები დიდ ყურადღებას აქცევენ მის შესწავლას და ცდილობენ მისი სხვადასხვა ასპექტით წარმოდგენას. მაგალითად, ეკონომიკურ ტერმინოლოგიაში დამკვიდრდა ცნება „ინტელექტუალური ადამიანური კაპიტალი“. იგი განმარტებულია, როგორც ადამიანში განივებული კაპიტალი, რომელიც მიმართულია მუშაკის უნარ-ჩვევების, განათლების, კვალიფიკაციის და ცოდნის ღონის ამაღლებისაკენ, ხოლო თვით ადამიანური კაპიტალი განიხილება, როგორც ინდივიდში განივებული პოტენციური შესაძლებლობები, შემოსავლის მიღების უნარი.

ადამიანურ კაპიტალში ინვესტირების ეფექტიანი მართვა ხელს უწყობს შემოქმედებითი ხასიათის სოციალური ქმედებების განვითარებას. ეს პროცესი ემყარება განათლების ეკონომიკური ღირებულების, მისი ეკონომიკური შეფასების, რესურსების განაწილების, დაგეგმვისა და მართვის სახელმწიფო პოლიტიკისა და სტრატეგიის განსაზღვრას.

ადამიანურ კაპიტალში დაბანდებული ინვესტიციები კლასიფიცირდება შემდეგი მაჩვენებლების მიხედვით:

- მშპ-ში განათლებაზე განეული დანახარჯების პროცენტული წილი;
- კადრების მომზადება-გადამზადებაზე განეული ხარჯების ხვედრითი წილი სამუშაო ძალაზე განეული დანახარჯების სტრუქტურაში ერთ მუშაკზე გაანგარიშებით;
- შინამეურნეობების მიერ განათლებაზე განეული ხარჯები.

მშპ-ში განათლებაზე განეული დანახარჯების პროცენტული წილი დამოკიდებულია იმაზე თუ რამდენად პრიორიტეტულია სახელმწიფოსათვის განათლების სფერო და ადამიანური კაპიტალის განვითარება, რაც გრძელვადიან პერიოდში ეკონომიკური განვითარების საფუძველია. უმაღლესი განათლება და პროფესიული ცოდნა განაპირობებს ქვეყნის ეკონომიკურ სიძლიერეს, რაც თავისთავად ცვლის სოციალურ ფონა. ამ მხრივ, მიუხედავად იმისა, რომ დღეს საქართველოში მძიმე სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობაა, განათლება ჯერ კიდევ არ არის პრიორიტეტი. ამას ადასტურებს განათლებაზე განეული სახელმწიფო ხარჯები, რომლებიც მშპ-ის 2.8%-ს შეადგენს. ამ მონაცემებით საქართველო ქვეყნების ასეულშიც კი ვერ შედის განათლებაზე გამოყოფილი ხარჯების/მშპ-ის შეფარდების მიხედვით.[3]

კადრების მომზადება-გადამზადებაზე განეული დანახარჯები შეგვიძლია განიხილოთ მიკრო-ეკონომიკურ დონეზე, როგორც ფირმის გადაწყვეტილება გააუმჯობესოს დაქირავებული სამუშაო ძალის ხარისხი და შედეგად გაიზარდოს შრომის მწარმოებლურობა, რაც გაზრდის ასევე ფირმის შემოსავალსა და მოგებას, სხვა თანაბარ პირობებში. შინამეურნეობების მიერ განათლებაზე განეული დანახარჯი კი გულისხმობს ინდივიდების დამოუკიდებელ გადაწყვეტილებას განათლების მიღების საფუძველზე გაზარდონ მომავალში პოტენციურად მისაღები შემოსავლების სიდიდე. სამივე შემთხვევაში ადამიანურ კაპიტალში განხორციელებული ინვესტიციები მოკლევადიან პერიოდში დაკავშირებულია დანახარჯებთან, გრძელვადიან პერიოდში კი მოაქვს დადებითი უკუგება, როგორც ინდივიდუალურ, ისე სახელმწიფოებრივ დონეზე.

განათლების ეკონომიკური ეფექტიანობის მაჩვენებლების გაანგარიშების ჩატარების საფუძველად მიღებულია დაშვება იმის შესახებ, რომ ინვესტიციები ადამიანურ კაპიტალში გვაძლევს მომუშავეთა შრომის მწარმოებლურობის ზრდას, რაც თავის მხრივ, გავლენას ახდენს შემოსავლების ზრდაზე. განათლების ეკონომიკური ეფექტიანობა განისაზღვრება როგორც განათლებაში პირდაპირ ფულადი შემოსავლების შეფარდება მის მიღებასთან დაკავშირებულ დანახარჯებთან. განათლება ახდენს მნიშვნელოვან ზეგავლენას შრომის პირობებზე, უმუშევრობის დონეზე და ა.შ. იმ ადამიანების შრომის პირობები, რომელთაც გააჩნიათ უკეთესი საგანმანათლებლო მომზადება, როგორც წესი, უფრო ხელსაყრელია. განათლება ამაღლებს ადამიანის სხვადასხვა სახის საქმიანობის ეფექტიანობას შრომის ბაზრის საზღვრებს გარეთაც. იგი ხელს უწყობს პიროვნების განვითარებას და ისეთი თვისებების შეძენას, როგორიცაა: დამოუკიდებლობა, მოქნილობა, ინტელექტუალური მოთხოვნილებების ზრდა და ა.შ. ამასთან, განათლება ზემოქმედებას ახდენს ისეთი ჩვევების გამომუშავებაზე,

როგორცაა გადამწყვეტილების მიღების უნარი, სოციალურობა, დროის რაციონალური განაწილება, არაფორმალური ურთიერთ-კავშირების დამყარება. აღსანიშნავია აგრეთვე, განათლების ზემოქმედება მთლიანად საზოგადოების განვითარებაზე, განსაკუთრებით კი სოციალური ინტეგრაციისა და საზოგადოების სტაბილიზაციის ასპექტში. თუ განვითავალისწინებთ განათლებიდან მიღებული არაფულადი შემოსავლების ყველა სახეს შეიძლება ვთქვათ, რომ განათლება ხასიათდება სოციალური ეფექტიანობით. გლობალიზაციამ და ტექნოლოგიურმა ცვლილებებმა წარმოქმნა ახალი შესაძლებლობები განათლებისა და დასაქმების სფეროში. ციფრულმა ტრანსფორმაციამ შეცვალა შრომის ბაზარი და წარმოქმნა ახალი უნარების განვითარების საჭიროება. შესაბამისად, განათლების სისტემამ უნდა უზრუნველყოს ახალგაზრდები შესაბამისი კომპეტენციით, ცოდნითა და უნარ-ჩვევებით, რაც, ასევე, თანამედროვეობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი გამოწვევაა. საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სფეროში კი არსებობს სერიოზული გამოწვევები და პრობლემები. გამოწვევებს შორისაა განათლების კავშირი შრომის ბაზართან, სამეწარმეო უნარ-ჩვევების განვითარება განათლების ყველა საფეხურზე, ასევე, მეცნიერებისა და კვლევების ხელშეწყობა.

ადამიანური კაპიტალის განვითარების დონისა და საერთოდ ამ სფეროში არსებული მდგომარეობის შესაფასებლად გამოიყენება საერთაშორისო პრაქტიკაში მიღებული -ადამიანური კაპიტალის განვითარების ინდექსი, რომელიც არის ზოგადი მაჩვენებელი ქვეყანაში ადამიანის განვითარების დონის შესაფასებლად. ადამიანური კაპიტალის განვითარების ინდექსი არის ერთიანი აგრეგირებული მაჩვენებელი, რომელიც შედგება სამი კომპონენტისგან: განათლება, ჯანმრთელობა და ღირსეული ცხოვრებისათვის საკმარისი შემოსავალი. გაეროს ადამიანის განვითარების ანგარიშში, გარდა ადამიანური კაპიტალის განვითარების ინდექსისა, ჩართულია გენდერული თანასწორობისა და სიღარიბის სხვადასხვა ინდექსი, როგორც შემოთავაზებული განვითარების მოდელის ნაწილი. გლობალური ტენდენცია მიმართულია ჰუმანური განვითარების ინდექსის გაუმჯობესებისაკენ.

საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიის „საქართველო 2020“-ის მიხედვით, ინკლუზიური ეკონომიკური ზრდის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ფაქტორს ადამიანური რესურსების განვითარება და არსებული პოტენციალის მაქსიმალურად ეფექტიანი გამოყენება წარმოადგენს. სტრატეგია ითვალისწინებს ადამიანური რესურსების განვითარებისთვის სამ ძირითად მიმართულებას, რომლებიც სახელმწიფოს მხრიდან რეგორმების აქტიურ განხორციელებას მოითხოვს. ეს მიმართულებებია:

- შრომის ბაზრის მოთხოვნებზე ორიენტირებული სამუშაო ძალის განვითარება;

- სოციალური უზრუნველყოფის სისტემის სრულყოფა;

- ხარისხიანი და ხელმისაწვდომი ჯანდაცვისა და განათლების სისტემების უზრუნველყოფა.

მოცემული სტრატეგიის მიხედვით, შრომის ბაზრის განვითარების სახელმწიფო პოლიტიკის მიზანს უნდა წარმოადგენდეს შრომის ბაზარზე არსებულ მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის დისბალანსის აღმოფხვრა, ადამიანური კაპიტალის ხარისხისა და კონკურენტუნარიანობის ზრდა, როგორც ადგილობრივ, ისე საერთაშორისო დონეზე, მისი ეფექტიანი გამოყენება, ინოვაციების დანერგვის ხელშეწყობა და უმუშევრობის დონის შემცირება.

განათლება განვითარების ფუნდამენტური ფაქტორია და ადამიანურ კაპიტალში ინვესტირების გარეშე შეუძლებელია მდგრადი ეკონომიკური განვითარების მიღწევა. მხოლოდ მაღალხარისხიანი და ინოვაციურ განვითარებაზე ორიენტირებული საგანმანათლებლო სისტემის პირობებშია შესაძლებელი ქვეყანაში არსებული სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემების აღმოფხვრა და განვითარება. ინოვაციური სამუშაო ადგილების შექმნის ხელშეწყობა და შრომის ბაზრის თანამედროვე მოთხოვნების შესაბამისი სამუშაო ძალის მომზადება ინოვაციური ეკონომიკის ფორმირების აუცილებელი ფაქტორებია. ამასთან, აქტუალურია ინკლუზიური ეკონომიკური ზრდის ხელშეწყობა, სიღარიბის დასაძლევად სოციალურ დახმარებაზე ბევრად ეფექტიანია სამუშაო ძალის სრულფასოვანი ჩართვა ეკონომიკურ პროცესებში. 2020 წელს სახელმწიფო ბიუჯეტით გამოყოფილი ასიგნებები განათლების მიმართულებით 1491.7 მლნ ლარი იყო, 2021 წელს -1739.1 მლნ.ლარი. 2022 წელს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს მიერ განსახორციელებელი პროგრამების დაფინანსების საპროგნოზო მაჩვენებელია 2,051,085.9 ხოლო 2023 წ.-2,476,670.0 ლარი.[4]

ინოვაციური ეკონომიკის ფორმირებისა და განვითარების მთავარი ფაქტორი ადამიანური კაპიტალია. მსოფლიოს მასშტაბით შექმნილი ინოვაციური პროდუქტები ადამიანურ კაპიტალში განხორციელებული ეფექტიანი ინვესტიციების შედეგია და ნებისმიერი სამეცნიერო გარღვევა სწორედ ინტელექტის რეალიზაციის შედეგად მიიღწევა. ფაქტობრივად, ადამიანურ კაპიტალსა და ინოვაციურ განვითარებას შორის არსებობს მიზეზ-შედეგობრივი კავშირი. ცოდნა, კვლევები და ინოვაციები ეკონომიკური განვითარებისა და ქვეყნის კონკურენტუნარიანობისათვის გადამწყვეტია. შესაბამისად, ინოვაციური პოლიტიკა თანამედროვე ეკონომიკური პოლიტიკის განუყოფელი ნაწილი გახდა. ბოლო პერიოდის ეკონომიკური კვლევები ცალსახად ადასტურებს, რომ ინოვაციები და კვლევები ხელს უწყობს ეკონომიკურ ზრდას.

საქართველოში ინოვაციური ეკონომიკის ფორ-

მირებასა და განვითარებას ხელს უშლის სწორედ ადამიანურ კაპიტალში განხორციელებული არასაკმარისი და არაეფექტიანი ინვესტიციები, უკვე შექმნილი ინოვაციური პროდუქტების ათვისებისადმი ნაკლები მზაობა და ეროვნული ინოვაციური პროდუქტების შექმნის ნაკლები სტიმული. ინოვაციური ეკონომიკის ფორმირებისათვის საჭიროა შემუშავდეს ეკონომიკური პოლიტიკა, რომლის მიხედვითაც, პრიორიტეტული იქნება ადამიანური კაპიტალის განვითარება, ინოვაციების დანერგვა და სახელმწიფო დანახარჯების ზრდა ამ მიმართულებით. განვითარებული ადამიანური კაპიტალი სწრაფი ეკონომიკური ზრდის შემადგენელი მნიშვნელოვანი კომპონენტია. ადამიანური კაპიტალის განვითარებისთვის კრიტიკულად მნიშვნელოვანია ხარისხიანი განათლების სისტემის არსებობა, რაც უზრუნველყოფს საქართველოს მოქალაქეთა კონკურენტუნარიანობას როგორც ადგილობრივ, ისე საერთაშორისო დონეზე.[5]

დასკვნა

ამრიგად, ადამიანური კაპიტალი ინვესტიციების შედეგად ადამიანის მიერ დაგროვებული ჯანმრთელობის, ცოდნის, უნარების, შესაძლებლობებისა და მოტივაციების მარაგია. ადამიანური კაპიტალის ფორმირებაში მნიშვნელოვანია ინვესტიციები განათლებისა და ჯანდაცვის სფეროებში. ინვესტიციები ჯანმრთელობის კაპიტალში ხელს უწყობს შრომისუნარიანი მოსახლეობის ზრდას, ავადობის შემცირებას, რაც დადებითად მოქმედებს ადამიანის კაპიტალზე და, რაც მთავარია, განაპირობებს ქვეყნის ეკონომიკურ ზრდას, ხოლო განათლების სფეროში ეფექტიანი ინვესტირება ქმნის ინოვაციური ეკონომიკის ფორმირების შესაძლებლობას სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის პირობებში, შედეგად იზრდება მწარმოებლურობა, არსებული შეზღუდული რესურსები ეფექტიანად გამოიყენება, იზრდება მოსახლეობის კეთილდღეობა და ეკონომ-

იკა გადადის თვისებრივად ახალ მდგომარეობაში.

განათლება განვითარების ფუნდამენტური ფაქტორია და ადამიანურ კაპიტალში ინვესტირების გარეშე შეუძლებელია მდგრადი ეკონომიკური განვითარების მიღწევა. მხოლოდ მაღალხარისხიანი და ინოვაციურ განვითარებაზე ორიენტირებული საგანმანათლებლო სისტემის პირობებშია შესაძლებელი ქვეყანაში არსებული სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემების აღმოფხვრა და განვითარება.

ამასთან, ეროვნული ადამიანური კაპიტალის განვითარება არის უმნიშვნელოვანესი ფაქტორი ქვეყნის ინკლუზიური ეკონომიკური ზრდისათვის, რაც გულისხმობს, სამუშაო ძალის ფართო ჩართულობას ეკონომიკური ზრდის პროცესში. ინკლუზიური ზრდის საფუძველზე მოსახლეობის დაბალშემოსავლიანი, ღარიბი სეგმენტის ეკონომიკური მდგომარეობა გაუმჯობესდება არა გადანაწილების პოლიტიკით, არამედ მათი უშუალო ჩართულობით ეკონომიკურ აქტივობაში. ინკლუზიური ეკონომიკური ზრდის პირობებში უპირატესობა ენიჭება ისეთ პოლიტიკას, რომელიც რესურსების, პირველ რიგში კი, ადამიანური კაპიტალის მაქსიმალური ათვისებასა და განვითარებას უწყობს ხელს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- [1] ვერულავა თ., „ჯანმრთელობის კაპიტალი-ეკონომიკის მდგრადი განვითარების ფაქტორი“, ჟურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი №1“, თბილისი, 2019.
- [2] Tengiz Verulava. Health Capital, Primary Health Care and Economic Growth. Eastern Journal of Medicine. 2019; 24 (1): 57 – 62.
- [3] ჯორბენაძე ა. სამედიცინო განათლების რეფორმა: გამოცდილება, მომავლის ხედვა; <https://forbes.ge/2021/11/25/>
- [4] ქვეყნის ძირითადი მონაცემები და მიმართულებები 2022-2025 წლებისათვის. თბ. 2021
- [5] სამთავრობო პროგრამა 2021-2024 „ევროპული სახელმწიფოს მშენებლობისათვის“